

УДК 631.95

З. М. Герасимів,

к. геогр. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства,

Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут", м. Бережани, Тернопільська обл.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Z. Gerasymiv,

Candidate of geographical science, associated professor, associated professor of department of economy of enterprise, Separated subdivision of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Berezhanskiy agrotechnical institute", Berezhany, Ternopil area

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE

У статті проаналізовано різні підходи до визначення поняття "сталий розвиток". Розкрито сутність сталого розвитку, розглянуто його складові частини. Досліджено передумови, теоретичні та прикладні засади сталого розвитку сільського господарства.

Розкрито проблеми нераціонального використання земельних ресурсів. Вказано на необхідність запровадження сталого розвитку сільського господарства. Досліджено засади реформування економіки в аграрній сфері. Звертається увага на запровадження органічного землеробства та розвиток інноваційних технологій. Запропоновано заходи для забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва.

The different ways to determination of concept of "sustainable development" are analyzed in the article. The essence of sustainable development is exposed, the component parts of steady development is considered. The pre-conditions, theoretical and applied principles of sustainable development of agriculture are investigational.

The problems of the inefficient use of the landed resources are exposed. The necessity of input of sustainable development of agriculture are indicated. The principles of reformation of economy in an agrarian sphere are investigational. The attention on the input of organic agriculture and development of innovative technologies is applies. The measures for providing of sustainable development of agricultural production are offered.

Ключові слова: сталий розвиток, сільське господарство, земельні ресурси, органічне землеробство, інноваційні технології.

Key words: sustainable development, agriculture, landed resources, organic agriculture, innovative technologies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Забезпечення сталого розвитку усіх складових соціально-економічної системи на сьогоdnішній день є важливим для України, особливо в контексті євроінтеграції. Споживацьке ставлення до природних ресурсів, намагання досягти найвищого економічного ефекту, незважаючи на шкоду, яка завдається навколишньому середовищу, відсутність належного фінансування природоохоронних заходів призвели до виснаження, деградації, порушення якості природних ресурсів, погіршення стану здоров'я та умов життєдіяльності населення.

Сільське господарство є важливою стратегічною галуззю економіки країни. Забезпечуючи населення продуктами харчування та формуючи продовольчий фонд країни, воно виступає одним з найбільших споживачів природних ресурсів та завдає значної

шкоди природі. Тому перехід його на засади сталого розвитку є необхідною вимогою сьогоdnення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням сталого розвитку присвячені роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема Дорогунцова С.І., Трегобчука В.М., Мочерного С.В., Данилишина Б.М. Вивченням проблем сталого розвитку сільського господарства займалися Шубравська О.В., Мельник Л.М., Лісовий А.В., Саблук П.Т., Збарський В.К. та ін. Однак більшість робіт присвячені дослідженню окремих аспектів сталого розвитку, немає єдиного підходу до вивчення сталого розвитку сільського господарства, який розглядається в контексті сталого розвитку сільських територій.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз різних підходів до визначення сутності сталого розвитку, дослідження передумов, засад та принципів сталого розвитку сільського господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні людство зіткнулось із значним забрудненням навколишнього середовища, зменшенням кількості та погіршенням якості природних ресурсів, зростанням екологічної напруженості в промислово розвинутих регіонах, деградацією природного середовища, продовольчою проблемою. Значне антропогенне та техногенне навантаження на природу призвело до появи загрози виникнення екологічної катастрофи глобального масштабу, тому постало питання про зміну взаємовідносин людини із природою, обрання світовою спільнотою принципово нового шляху розвитку людства.

Для покращення ситуації необхідно сформувати новий тип відносин у системі "людина — господарство — природа", здійснити переоцінку цінностей та змінити споживацьке відношення до природи на бережливе і господарське. Екологічні пріоритети у використанні природних ресурсів повинні стати вищими за економічну вигоду.

Україна підтримала ідею сталого розвитку і приєдналась до рамкового документа "Порядок денний на XXI століття", тим самим обравши для себе спрямування розвитку усіх сфер господарства.

Термін "сталий розвиток" з'явився у 1972 році на Всесвітній Конференції з навколишнього середовища у Стокгольмі, набув поширення після публікації доповіді Міжнародної комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку "Наше спільне майбутнє" у 1987 році і був використаний для назви концепції, прийнятої у 1992 році на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро, де було затверджено Програму дій "Порядок денний на XXI століття". Сталим називався розвиток, що задовольняв потреби сьогодення і не створював перешкод майбутнім поколінням у задоволенні їх потреб.

На сьогоднішній день немає єдиного чітко визначеного підходу до трактування поняття "сталого розвитку". Серед науковців точаться суперечки щодо достовірності перекладу терміну "sustainable development" на українську мову, оскільки поняття сталості, постійності суперечить поняттю розвитку. В літературі крім терміну "сталий розвиток" зустрічаються терміни "збалансований розвиток", "узгоджений розвиток", "гармонійний розвиток" та інші.

Трегобчук В.М. зазначає, що сталий розвиток — це економічне зростання, за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення довкілля [1].

Збарський В.К. вказує, що стійкий сільський розвиток передбачає стабільний розвиток сільської спільноти, який відповідає критеріям економічної, соціальної та екологічної ефективності й забезпечує виконання селом його народногосподарських функцій [2].

Барановський В.А. розглядає сталий (збалансований) розвиток як такий, що забезпечує певний тип рівноваги між соціально-економічними та природними його складовими [3].

Шубравська О.В. наголошує, що сталий економічний розвиток сільського господарства визначається його здатністю забезпечити власне зростання в умовах дотримання оптимальних пропорцій свого внутрішнього розвитку і збалансованості з розвитком економічної, екологічної та соціальної систем [4].

Лісовий А.В. розуміє під сталим розвитком такий напрям світового економічного зростання, при якому забезпечується якість життя громадян, що опирається, з одного боку, на сучасні досягнення науково-технічного прогресу, що задовольняють його поточні потреби, але по своїй дії на навколишнє середовище не загрожують майбутнім поколінням, з другого боку, забезпечується якісне зростання по рівнях матеріального, житлово-побутового, соціального забезпечення, охорони здоров'я, екологічної та особистої безпеки [5].

Сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни означає таке функціонування її господарського комплексу, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні і духовні потреби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва [6].

Сталий розвиток передбачає задоволення потреб людини, ефективне використання природних ресурсів, збереження і відтворення природного середовища, збалансованість екологічної, економічної і соціальної сфер із врахуванням інтересів майбутніх поколінь.

Сталий розвиток сільських територій слід розглядати як процес гармонійного розвитку сільських жителів через створення відповідних соціальних умов, забезпечення можливості економічного зростання без шкоди для навколишнього середовища. Такий розвиток визначає пріоритет екології над економікою, задоволення матеріальних і духовних потреб людини.

Забезпечення сталого розвитку сільського господарства передбачає узгоджене та збалансоване співіснування екологічної, економічної та соціальної сфер.

Для України характерний значний ступінь розораності (57%), значне антропогенне навантаження, забруднення токсичними сполуками, радіаційне забруднення. Нераціональне використан-

ня земель призвело до порушення стійкості екосистем, неможливості відновлення їх природних властивостей.

Основними причинами погіршення екологічної ситуації є відсутність прогресивних технологій, недотримання науково обгрунтованих сівозмін, перевага монокультури в деяких агропідприємствах, особливо просапних культур; низькі норми внесення органічних добрив; порушення технології застосування мінеральних добрив і пестицидів; значне поширення ерозійних процесів; збільшення площ кислих, засолених, техногенно забруднених земель через призупинення робіт із папування та гіпсування ґрунтів [7, с. 5].

Рівень розвитку сільського господарства є недостатнім для забезпечення потреб населення в якісних продуктах харчування, виробництво багатьох видів продукції є збитковим або приносить дуже низькі прибутки, у сільгоспвиробників недостатньо коштів для забезпечення належного розвитку галузі, запровадження нововведень для покращення якості продукції, підвищення ефективності виробництва, зменшення шкідливого впливу на навколишнє середовище, часто спостерігається невідповідність між природно-ресурсним потенціалом певних територій та розмірами його використання.

Спрямованість на ефективний розвиток так чи інакше негативно впливатиме на екологічний стан довкілля, екологізація ж сільськогосподарського виробництва неминуче призведе до зниження економічної ефективності галузі, збільшення витрат, недоотримання прибутків сільгоспвиробниками, тобто, виникнуть протиріччя між екологічною та економічною складовими сталого розвитку.

Запровадження органічного землеробства може стати хорошою альтернативою. Споживання якісних, екологічно чистих продуктів харчування матиме позитивний вплив на здоров'я населення. Ведення органічного землеробства не завдаватиме шкоди навколишньому середовищу. Щоб реалізувати ще й економічну складову сталого розвитку, необхідно забезпечити дотаційну підтримку такого господарювання з боку держави.

На державному рівні повинні бути розроблені спеціальні цільові програми для забезпечення підтримки сільгоспвиробників та сталого розвитку сільського господарства. Певні кроки в цьому напрямку вже робляться, однак вони в основному носять декларативний характер.

Кабінетом Міністрів України ухвалено Розпорядження від 3 лютого 2010 року № 121-р "Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року", метою якої є забезпечення сталого розвитку сільських територій, підвищення рівня життя сільського населення, охорона навколишнього природного середовища, збереження природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва [8].

Однак дане розпорядження визнано таким, що втратило чинність на підставі Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1761-р від 2 вересня 2010 року.

Нинішній напрям розвитку національного АПК як у техніко-технологічному, так і соціально-економічному відношенні не забезпечує раціонального аграрного природокористування, екологічно збалансованого, сталого розвитку екосистем, а відтак, й ефективного та конкурентоспроможного функціонування АПК [7, с. 7].

Сталий розвиток повинен реалізовуватись у рамках належного функціонування ринкової системи та державного регулювання економіки, координації дій у всіх сферах життя суспільства.

Основними засадами реформування економіки в аграрній сфері в контексті сталого розвитку повинні стати:

- впровадження екологічно обгрунтованих систем ведення сільського господарства та адаптованих до місцевих умов технологій;

- застосування мікробіологічних засобів захисту рослин;

- розширене впровадження органічного землеробства, тобто сільськогосподарської діяльності із застосуванням біологічних методів захисту рослин та оптимальним використанням мінеральних добрив;

- реалізація заходів щодо підвищення родючості ґрунтів та продуктивності орних земель за умови зменшення їх площі;

- збільшення обсягу виробництва високоякісних продуктів харчування, обгрунтована зміна структури харчування населення та забезпечення контролю якості сільськогосподарської продукції;

- сприяння розвитку екологічно збалансованих сільських поселень;

- впровадження ефективного контролю за використанням генетично модифікованих організмів [9].

З метою забезпечення високих стандартів якості, ресурсозбереження та збільшення прибутковості потрібно запроваджувати інноваційні технології у сільськогосподарське виробництво.

Інноваційна концепція розвитку агротехнологій полягає у зниженні енерго- та ресурсомісткості технологічних операцій, біологізації землеробства, оптимізації термінів виконання передбаченого комплексу операцій, забезпеченні екологічності виробництва [10].

Для забезпечення сталого розвитку сільського господарства та використання земельних ресурсів необхідно здійснити ряд заходів:

- вдосконалити систему земельних відносин;

- на наукових засадах оптимізувати структуру землекористування;

- забезпечити рекультивацію деградованих земель;

- покращити правове регулювання відносин в аграрній сфері;

— стимулювати екологізацію сільськогосподарського виробництва та збільшення обсягів випуску якісних продуктів харчування;

— забезпечити державну підтримку малих форм господарювання;

— запровадити належне кредитування та страхування сільгоспвиробників.

ВИСНОВКИ

Потрібно усвідомити, що неможливо реалізувати одну з складових сталого розвитку ізольовано від інших, необхідно досягти оптимального співвідношення між впливом на природні ресурси та отриманим економічним ефектом від їх використання і забезпечити населення високоякісними, екологічно безпечними продуктами харчування. Необхідно запровадити диференційований земельний податок відповідно до рівня екологізації ведення сільського господарства, встановити систему штрафів за порушення норм землекористування, забезпечити фінансову компенсацію землевласникам та землекористувачам, які проводять заходи з відновлення та покращення родючості ґрунту, забезпечити підтримку органічного землеробства, сприяти підвищенню конкурентоспроможності продукції сільського господарства. Щоб здійснити запропоновані заходи, необхідно на державному рівні затвердити стратегію сталого розвитку сільського господарства.

Література:

1. Трегобчук В.М. Концепція сталого розвитку для України / В.М. Трегобчук // Вісник НАН. — 2002. — № 2. — С. 15—22.

2. Збарський В.К. Сталий розвиток сільських територій: проблеми і перспективи / В.К. Збарський // Економіка АПК. — 2010. — № 11. — С. 129—136.

3. Барановський В.А. Стратегічні аспекти та пріоритети сталого (збалансованого, гармонійного) розвитку / В.А. Барановський // Територія. Сталий розвиток. — 2004. — № 2. — С. 24—31.

4. Шубравська О.В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України / О.В. Шубравська. — К., Інститут економіки НАНУ, 2002. — 203 с.

5. Лісовий А.В. Сталий розвиток сільських територій: виникнення, сутність, принципи / А.В. Лісовий // Економіка АПК. — 2007. — № 4. — С. 140—145.

6. Закон України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" від 21 вересня 2006 р № 185-V [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>

7. Малік М.Й. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва / М.Й. Малік, М.А. Хвесик // Економіка АПК. — 2010. — № 5. — С. 3—12.

8. Про схвалення Концепції Державної цілової програми розвитку сільських територій на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 р. № 121-р [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>

9. Стратегія сталого розвитку України (проект) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України, 2004. — Режим доступу: <http://www.ecolabel.org.ua/main-project-strategy1.html>

10. Христенко Г.М. Інноваційні ресурсозберігаючі технології у зерновиробництві / Г.М. Христенко // Економічний форум. — 2012. — № 3. — С. 80—85.

References:

1. Trehobchuk, V.M. (2002), "The Conception of sustainable development for Ukraine", *Visnyk Natsional'noi Akademii Nauk*, vol. 2, pp. 15—22.

2. Zbars'kyj, V.K. (2010), "The sustainable development of rural territories: problems and prospects", *Ekonomika ahropromyslovoho kompleksu*, vol. 11, pp. 129—136.

3. Baranov's'kyj, V.A. (2004), "Strategic aspects and priorities of sustainable (balanced, harmonious) development", *Terytorii. Stalyj rozvytok*, vol. 2, pp. 24—31.

4. Shubravs'ka, O.V. (2002), *Stalyj rozvytok ahroprodovol'choi systemy Ukrainy [Steady development of the agrarian food system of Ukraine]*, *Instytut ekonomiky NANU, Kyiv, Ukraine*.

5. Lisovyj, A.V. (2007), "The sustainable development of rural territories: origin, essence, principles", *Ekonomika ahropromyslovoho kompleksu*, vol. 4, pp. 140—145.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), *The Law of Ukraine "About Basic principles (strategy) of public ecological policy of Ukraine on a period to 2020"*, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (Accessed 21 September 2006).

7. Malik, M. J. and Khvesyk, M.A. (2010), "The sustainable development of rural territories is on principles of regional use of nature and ecologically safe agroindustrial production", *Ekonomika ahropromyslovoho kompleksu*, vol. 5, pp. 3—11.

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "About approval of Conception of the Government having a special purpose program of development of rural territories on a period to 2020"", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua> (Accessed 3 February 2010).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), "The Strategy of sustainable development of Ukraine (project)", available at: <http://www.ecolabel.org.ua/main-project-strategy1.html>

10. Khrystenko, H.M. (2012), "Innovative resource saving technologies are in grain production", *Ekonomichnyj forum*, vol. 3, pp. 80—85.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2016 р.